

Davletova Rimajon

Ajinyoz nomidagi Nukus davlat Pedagogika instituti Pedagogika fakulteti

4-bosqich talabasi

Shaxs-bu tashqi ta'sirlar yo'nalishini o'zgartiruvchi, ichki shart-sharoitlar majmuasidir.

S.L.Rubinshteyn.

Anotatsiya: *Maqolada siz shaxs haqida tushuncha va shaxsning ijtimoiy faolligi, uning turlari haqida ma'lumotlar olasiz. shuningdek maqolada faoliyat va uning turlari individuallik haqida ma'lumotlar yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *shaxs, individuallik, tashqi faollik, ichki faollik, faoliyat, persektiv faoliyat, mnemik faoliyat, fikirlash faoliyati, imajitiv.*

Shaxs keng qirrali tushunchadir. mehnat qila olish ko'nikmasining mavjudligi insonlar bilan birgalikda faoliyat munosabatini amalga oshirayotgan kishi shaxsga aylanib boradi. shaxs mehnat faoliyati tufayli va tili yordamida hayvonot olamidanda ajralib turadi. Shaxs u yoki bu xildagi hayot tarzini tanlash imkoniga ega bo'lgan ongli va faol insondir. Ijtimoiy psixologiyada shaxsning shaxsiy va psixologik sifatlarini o'rganishga katta e'tibor beriladi, chunki bunday ma'lumotlarni bilish va shaxslararo munosabatlarda hisobga olish juda muhimdir. Inson shaxsi jamiyatning a'zosi sifatida turli xil o'zaro munosabatlar doirasida faoliyat yuritadi. Shaxsning shakllanish jarayoniga shaxslararo munosabatlardan tashqari jamiyatdagi mavjud siyosiy doiralar va mafkuraviy qarashlar ham katta ta'sir ko'rsatadi. Masalan, mafkuraviy qarashlar jamiyatdagi ma'lum bir g'oyalar tizimi sifatida shaxsga ta'sir ko'rsatib, uning psixologiyasi, dunyoqarashi, shaxsiy va ijtimoiy ustanovkalarining rivojlanishiga o'z hissasini qo'shadi. Shaxs - ijtimoiy munosabatlarning obyektigina emas, balki uning subyekti va faol ishtirokchisi hamdir. Shaxs - bu konkret inson, ma'lum bir davlatning, jamiyatning, guruhning (bu guruh ijtimoiy, etnik, diniy, siyosiy, yoshga oid va h.k. bo'lishi mumkin) vakili, o'z atrofida bilan ongli munosabat o'rnatadigan, ongli ravishda faoliyat yuritadigan, barcha munosabatlarda o'ziga xos insoniy qiyofani namoyon qila oladigan, shuningdek, o'ziga xos individual va ijtimoiy xususiyatlarga ega bo'lgan kishidir. Shaxs - ijtimoiy munosabatlarga kiruvchi bva ongli faoliyat bilan shug'ullanuvchi betakror odam. ya'ni shaxs muayyan jamiyatda yashovchi, faoliyatning biror turi bilan shug'ullanadigan ongli individ hisoblanadi.

Inson shaxs sifatidagi fazilatlarini egallaganligining asosiy belgisi uning turli hatti-harakatlarni sodir qila olish qobiliyatini, ya'ni bir-birini inkor qiluvchi imkoniyatlarni tanlash, o'z hayoti hamda o'zgalar hayoti bilan bog'liq bo'lgan ko'plab muhim jarayonlarni sarhisob qilish, o'z hatti harakatlari uchun ma'suliyatni o'z zimmasiga olib bilish kabilaridir.

Shaxs - inson faolligiga xos psixik boshqaruvchilarning maxsus insoniy tizimi, psixikadagi shunday barqaror tizimki, uning yordamida inson o'zi istiqomat

qiladigan muhitda tashabbuskor, maqsad sari intiluvchan bo'libgina qolmasdan balki yaxshilashga ham qodir bo'lib qoladi.

Jamiyat bilan doimiy munosabatni ushlab turishi, o'z-o'zini anglab, har bir harakatini muvofiqlashtiruvdi shaxsga xos bo'lgan eng muhim va umumiy xususiyat - bu uning faolligidir. Faollik (lotinda "actus" - harakat, "activus" - faol so'zlaridan kelib diqqan tushunda) shaxsning hayotdagi barda xatti - harakatlarini namoyon etishini tushuntiruvdi kategoriyadir. Bu - o'sha oddiy qo'limizga qalam olib, biror diziqda tortish bilan bog'liq elementar harakatimizdan tortib, toki ijodiy uyg'onish paytlarimizda amalga oshiradigan mavhum fikrlashimizgacha bo'lgan murakkab harakatlarga aloqador ishlarimizni tushuntirib beradi. Shuning uchun ham psixologiyada shaxs, uning ongi va o'z-o'zini anglashi muammolari uning faolligi, u yoki bu faoliyat turlarida ishtiroki va uni uddalashi aloqador sifatleri orqali bayon etiladi. Shaxsning faolligi deganda odamning atrofdagi tashqi muhitga ko'rsatadigan ta'siri tushuniladi. Tashqi muhit bilan faqat odamlar emas, hayvonlar ham o'zaro munosabatda bo'ladilar. Lekin hayvonlar tashqi muhitga moslashib yashaydilar, odamlar esa tashqi muhitga moslashibgina qolmasdan, uni o'zgartirishga ham qodirlar. Shaxsning faolligi uning turli qiziqishlarida, ehtiyojlarida namoyon bo'ladi shaxs va uning faolligi ikki asosiy turga ajratiladi. bular quydagilar hisoblanadi.

Tashqi faollik - ya'ni bu tashqaridan va o'z istak-xoxishlarimiz ta'sirida ko'rish qayd qilish mumkin bo'lgan harakatlarimiz mushaklarimizning harakatlarinorqali namoyon bo'ladigan faollik hisoblanadi. Ichki faollik - bu bir tamondan u yoki bu faoliyatni bajarish mobaymnida fiziologik jarayonlar (moddalar almashinuvi, nafas olish, qon aylanish,) shuningidek ikkinchi tomondan ,bevosita psixik jarayonlar yani aslida ko'rinmaydigan, lekin faoliyat ketishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarnim o'z ichiga oladi.

Misol uchun hayotiy manzarani tassavur bqiylaylik: uzoq ayriliqdan so'ng ona o'z farzandi visoliga yetdi. Tashqi faollikni biz onaning bolasiga intilishi, uni qudoqlashi, yuzlarini siylashi, ko'zlaridan oqqan sevind yoshlarida ko'rsak, idki faollik - o'sha ko'z yoshlarini keltirib chiqargan fiziologik jarayonlar, idki sog'indning asl sabablari (ayriliq muddati, nodorlik tufayli ayriliq kabi yashirin motivlar ta'siri), ko'rib idrok qilgandagi o'zaro bir-birlariga intilishni ta'minlovdi idki, bir qarashda ko'z bilan ilg'ab bo'lmaydigan emotsional holatlarda namoyon bo'ladi. Lekin shu manzarani bevosita guvohi bo'lsak ham, uni ifodalagan rasmni qursak ham, taxminan qanday jarayonlar kedayotganligini tasavvur qilishimiz mumkin. Demak, ikkala turli faollik ham shaxsiy tajriba va rivojlanishning asosini tashkil etadi. Bir qarashda har bir konkret shaxsga va uning ehtiyojlariga bog'liq bo'lib tuyulgan bunday faollik turlari aslida ijtimoiy xarakterga ega bo'lib, shaxsning jamiyat bilan bo'ladigan murakkab va o'zaro munosabatlarining oqibati hisoblanadi. Inson faolligi "harakat" "faoliyat", "xulq" tushundalari bilan dambardas bog'liq bo'lib, shaxs va uning ongi masalasiga borib taqaladi. Shaxs aynan turli faolliklar jarayonida shakllanadi, o'zligini namoyon qiladi ham. Demak, faollik yoki inson faoliyati passiv jarayon bo'lmay, u ongli ravishda boshqariladigan faol jarayondir. Inson faolligini mujassamlashtiruvdi harakatlar jarayoni faoliyat deb yuritiladi. Ya'ni, faoliyat - inson ongi va tafakkuri bilan boshqariladigan, undagi turli-tuman ehtiyojlardan kelib diqqadigan, hamda tashqi olamni va o'zo'zini o'zgartirish va takomillashtirishga qaratilgan o'ziga xos faollik shaklidir. Bu - yosh bolaning real predmetlar mohiyatini o'z tasavvurlari doirasida bilishga qaratilgan o'yin

faoliyati, bu - moddiy ne'matlar yaratishga qaratilgan mehnat faoliyati, bu - yangi kashfiyotlar odishga qaratilgan ilmiy - tadqiqotlilik faoliyati, bu - rekordlarni ko'paytirishga qaratilgan sportdining mahorati va shunga o'xshash. Shunisi xarakterliki, inson har daqiqada qandaydir faoliyat turi bilan mashg'ul bo'lib turadi.

Dastlab predmetli tashqi faoliyat ro'y beradi, tajriba orttirib borilgan sari, sekin-asta bu harakatlar idki aqliy jarayonlarga aylanib boradi. Buni nutq faoliyati misolida oladigan bo'lsak, bola dastlabki so'zlarni qattiq tovush bilan tashqi nutqida ifoda etadi, keyindalik idida o'zida gapirishga o'rganib, o'ylaydigan, mulohaza yuritadigan, o'z oldiga maqsad va rejalar qo'yadigan bo'lib boradi.

Har qanday sharoitda ham barda harakatlar ham idki-psixologik, ham tashqi - muvofiqlik nuqtai nazaridan ong tomonidan boshqarilib boradi. Har qanday faoliyat tarkibida ham aqliy, ham jismoniy - motor harakatlar mujassam bo'ladi. fikrlayotgan donishmandni kuzatganmisiz? Agar o'ylanayotgan odamni ziyraklik bilan kuzatsangiz, undagi yetakdi faoliyat aqliy bo'lgani bilan uning peshonalari, ko'zlari, xattoki, tana va qo'l harakatlari juda muhim va jiddiy fikr xususida bir to'xtamga kelolmayotganidan, yoki yangi fikrni topib, undan mamnuniyat his qilayotganligidan darak beradi. Bir qarashda tashqi elementar ishni amalga oshirayotgan - misol uchun, uzum ko'datini ortiqda barglardan xalos etayotgan bog'bon harakatlari ham aqliy komponentlardan xoli emas, u qaysi bargning va nima uchun ortiqda ekanligidan anglab, bilib turib olib tashlaydi. Aqliy xarakterlar - shaxsning ongli tarzda, ichki psixologik mexanizmlar vositasida amalga oshiradigan turli-tuman harakatlaridir. Eksperimental tarzda shu narsa isbot qilinganki, bunday harakatlar doimo motor harakatlarni ham o'z idiga oladi. Bunday harakatlar quyidagi ko'rinishlarda bo'lishi mumkin:

- **perseptiv** - ya'ni bular shunday harakatlarki, ularning oqibatida atrofdagi predmetlar va xodisalar to'g'risida yaxlit obraz shakllanadi;

- **mnemik** faoliyat, narsa va xodisalarning mohiyati va mazmuniga aloqador materialning eslab qolinishi, esga tushirilishi hamda esda saqlab turilishi bilan bog'liq murakkab faoliyat turi;

- **fikrlash faoliyati** - aql, fahm - farosat vositasida turli xil muammolar, masalalar va jumboqlarni yedishga qaratilgan faoliyat;

- **imajitiv** - ("image" -obraz so'zidan olingan) faoliyati shundayki, u ijodiy jarayonlarda hayol va fantaziya vositasida hozir bevosita ongda berilmagan narsalarning xususiyatlarini anglash va hayolda tiklashni taqozo etadi.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, har qanday faoliyat ham tashqi harakatlar asosida shakllanadi va motor komponentlardan iborat bo'lishi mumkin. Agar tashqi faoliyat asosida psixik jarayonlarga o'tish ro'y bergan bo'lsa, bunday jarayonni psixologiyada interiorizatsiya deb ataladi, aksinda, aqlda shakllangan g'oyalarni bevosita tashqi harakatlarda yoki tashqi faoliyatga ko'dirilishi eksteriorizatsiya deb yuritiladi.

Shaxsning eng muhim xususiyatli jihatlaridan biri - bu uning individualligidir. **Individuallik** deganda insonning shaxsiy psixologik xususiyatlarining betakror birikmasi tushuniladi. Individuallik kishining o'ziga xosligini, uning boshqa odamlardan farqini aks ettiruvchi psixologik fazilatlar birikmasidir. Individuallik tarkibiga xarakter, temperament, psixik jarayonlar, holatlar, hodisalar, hukmron xususiyatlar yig'indisi, iroda, faoliyat

motivlari, inson maslagi, dunyqarashi, iqtidori, har xil shakldagi reaksiyalar, qobiliyatlar va shu kabilar kiradi. Individuallik individning boshqalardan farqlaydigan ijtimoiy xususiyatlari va psixikasining o'ziga xosligi hamda uning qaytarilmasligidir. Zikr etilgan psixologik xususiyatlarning bir xildagi birikmasini o'zida mujassamlashtirgan odam y o'q. inson shaxsi o'z individualligi jihatidan betakrordir.

Jamiyat bilan doimiy munosabatni ushlab turushni, o'z-o'zini anglab, har bir harakatini muvofiqlashtiruvchi shaxsga xos bo'lgan eng muhim va umumiy xususiyat - bu uning faolligidir. Faollik (lotinda "actus" - harakat, "activus" - faol so'zlaridan kelib chiqqan tushuncha) shaxsning hayotdagi barcha xatti - harakatlarini namoyon etishini tushuntiruvchi kategoriyadir. Bu - o'sha oddiy qo'limizga qalam olib, biror chiziqqa tortish bilan bog'liq elementar harakatimizdan tortib, toki ijodiy uyg'onish paytlarimizda amalga oshiradigan mavhum fikrlashimizgacha bo'lgan murakkab harakatlarga aloqador ishlarimizni tushuntirib beradi. Shuning uchun ham psixologiyada shaxs, uning ongi va o'z-o'zini anglashi muammolari uning faolligi, u yoki bu faoliyat turlarida ishtiroki va uni uddalashi aloqador sifatleri orqali bayon etiladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ushbu maqola orqali siz o'zingizga ma'naviy ozuqa olishingiz shubha qilmaymiz. Maqola orqali siz shaxs va uning faolligi, faoliyati bilimlaringiz haqidagi tushunchangiz yanada boyigan bo'lsa bu bizning yutug'imiz hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. "Ijtimoiy psixologiya" N. Ismoilova D. Abdullayeva Toshkent-2013
2. "Ijtimoiy psixologiya" V.M Karimova Toshkent-2007
3. "Umumiy psixologiya" F.I.Xaydarov, N.I.Xalilova Toshkent-2010
4. "Umumiy psixologiya" E.G'oziyev Toshkent-2002